

повноваженнями для здійснення діяльності з організаційного забезпечення як основного права в цілому, так і кожного з прав, які воно інтегрує.

Разом з тим сучасний стан забезпечення даного права потребує здійснення державою організаційно-правових заходів, спрямованих на удосконалення виборчого і референдного законодавства, законодавства про державну службу, забезпечення реальної участі громадян у здійсненні судової влади. Все це ставить завдання перед науковцями для подальшого дослідження проблем організаційно-правового забезпечення права громадян України брати участь в управлінні державними справами.

Бібліографічні посилання

1. *Заворотченко Т.* Система конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні / Т. Заворотченко // *Право України.* — 2002. — № 5. — С. 110.
2. Конституція України про права та свободи людини і громадянина : навч. посіб. / авт.-уклад. М. І. Хавронюк.— 2-ге вид., переробл. і доп.— К.: Вид-во А.С.К., 2003.— 384 с. — С. 83.
3. *Максакова Р.* Деякі теоретичні аспекти гарантій місцевих виборів / Р. Максакова // *Право України.* —2002. — №7. — С. 89.
4. Проблеми реалізації Конституції України : теорія і практика : монографія / відп. ред. В. Ф. Погорілко — К.: А. С. К., 2003. — 652 с. — С.184-185.
5. *Соколенко Ю.* Гарантії культурних прав і свобод громадян України / Ю. Соколенко // *Право України.* — 2004. — № 2. — С. 36.

УДК 346.5(430)

Н. М. Дятленко

Інститут економіко-правових досліджень НАН України

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ

ЕКОНОМІКИ В ПРАВІ НІМЕЧЧИНИ

Стаття присвячена дослідженню господарсько-правових засобів стимулювання економіки в правовій системі Німеччини. Здійснюється аналіз правової бази, на якій ґрунтується сфера господарювання в Німеччині. Визначається роль стимулювання як господарсько-правового засобу в правовому регулюванні економіки ФРН. Підкреслюється роль системи господарсько-правових засобів стимулювання економіки, які використовуються в праві ФРН, для подальшого розвитку теорії господарського права в Україні. Ключові слова: господарське право, господарсько-правові засоби, стимулювання економіки, право Федеративної Республіки Німеччина.

Статья посвящена исследованию хозяйственно-правовых средств стимулирования экономики в правовой системе Германии. Осуществляется анализ правовой базы, на которой основывается сфера хозяйствования в Германии. Определяется роль стимулирования как хозяйственно-правового средства в правовом регулировании экономики ФРГ. Подчеркивается роль системы хозяйственно-правовых средств стимулирования экономики, которые используются в праве ФРГ, для дальнейшего развития теории хозяйственного права в Украине. Ключевые слова: хозяйственное право, хозяйственно-правовые средства, стимулирование экономики, право Федеративной Республики Германия.

The article is devoted research of economic-legal stimulants of economy in a legal system of Germany. The analysis of legal base on which the managing sphere in Germany is based is carried out. The stimulation role as economic-legal means in legal regulation of economy of Germany is advanced. The role of system of economic-legal means in stimulation of economy which are used in the right of Germany, for the further development of the theory of the economic right in Ukraine is underlined. Keywords: the economic right, economic-legal means, economy stimulation, the right of Federal republic Germany.

Федеративна Республіка Німеччина належить до числа країн, де найбільш повно та гармонійно сполучається господарсько-правова теорія й практика державного управління. Актуальність досвіду Німеччини щодо правового регулювання економіки для України є надзвичайно високою. Для України одним з найцінніших аспектів німецької концепції публічно-правового регулювання економіки є система господарсько-правових засобів стимулювання економіки. Основною метою даної статті є визначення господарсько-правових засобів стимулювання економіки Німеччини з метою використання цих положень у теорії й практиці України. Питання використання досвіду Німеччини розглядалися в роботах визнаних українських учених-правознавців: В. К. Мамутова [5], Г. Л. Знаменського [1]. Окремі аспекти правової теорії Німеччини розкривали у своїх роботах І. П. Кияниця [2], С. І. Шимон [6]. Цій проблемі приділяли увагу також російські дослідники А. Ю. Бушев та О. А. Городов [3] та ін. Але проблема використання досвіду Німеччини в праві України залишається недостатньо дослідженою. У Німеччині визнані вчені, які займаються дослідженням проблем правового регулювання економіки: Вернер Фротшер [8], Юрген Пелка [9], Петер Бадур [10], Рольф Штобер [7], Хедвига Ламуру та Рольф Поль [4] та ін.

Складовою частиною теорії німецького господарського адміністративного права є система заходів щодо стимулювання економіки. Правова природа регулювання й стимулювання економіки має спільне – адміністративно-господарські відносини. Стимулювання економіки у формі підтримки новостворюваних підприємств, заходів щодо охорони навколишнього середовища відповідає в праві ФРН конституційному принципу соціальної й екологічної держави. При цьому державні заходи щодо стимулювання економіки не повинні послабляти відповідальності підприємця за результати господарської діяльності та переносити підприємницькі ризики на державу. Завдання стимулювання економіки закріплені ст. 74, абз. 1, п. 17 Основного закону, де говориться про стимулювання виробництва в сільсько- і лісгосподарському секторі. У ст. 91а, абз. 1 Основного закону мова йде про поліпшення економічної структури. Конституції багатьох федеральних земель ФРН також виділяють стимулювання розвитку сільського господарства, малих і середніх підприємств. Відповідно до цього, як указує Петер Бадур, держава й федеральні землі прийняли численні закони, які впорядковують специфічне регіональне й галузеве стимулювання економіки [10, с. 87].

У літературі з господарського адміністративного права ФРН термін «стимулювання економіки» використовується в основному в контексті комунального рівня, хоча, безумовно, має місце стимулювання в масштабах держави і ЄС [7, с. 248]. Темі стимулювання Р. Штобер приділяє ключове місце, розглядаючи як правові засоби стимулювання, так і стратегічні цілі цього процесу. Р. Штобер указує, що «стимулювання економічного розвитку має ранг особливо важливого завдання Співтовариства й держави» [7, с.250]. У праві ФРН розглядаються напрямки стимулювання економіки. Поєднує ці напрямки принцип «звільнення від зобов'язань». Можна виділити три напрямки: 1) податкові пільги; 2) стимулювання економіки з урахуванням тимчасового фактора; 3) інформаційне стимулювання економіки. У праві ФРН іноді під стимулюванням економіки розуміються дотації. Тобто терміни

«стимулювання економіки» і «дотації» використовуються як синоніми [7], [8], [10]. Хоча зустрічаються думки про те, що стимулювання містить у собі не тільки дотації, але й широкий перелік інших заходів [9]. При цьому відзначається, що завдання щодо стимулювання економіки не обмежується тільки наданням матеріальної або фінансової допомоги [4]. Деякі наукові джерела ФРН указують, що теоретично має місце заплутане сплетення засобів стимулювання економіки, які не піддаються ніякій систематизації [7]. Але в цілому стимулювання в правовій літературі ФРН розглядається в двох аспектах: як ефективне і як непряме (що впливає на економіку опосередковано).

Ефективні заходи являють собою фінансові стимули у формі засобів, платежів або пільг, які негайно позначаються на майновому положенні підприємця й зобов'язують його дотримуватися певного способу дій (наприклад, створення робочих місць). Ефективне стимулювання називають з'єднанням ефективних і звільняючих дотацій. Під заходами, що впливають на поведінку, мається на увазі встановлення сприятливих рамкових умов, які покликані впливати на господарську поведінку окремого сектора економіки. Головним, що покладено в основу всіх заходів щодо стимулювання економіки, є принцип дотримання суспільних інтересів. Економічне стимулювання передбачає компенсацію економічного збитку за рахунок бюджету, тому що видатки й ризик щодо фінансової допомоги несе суспільство. Принцип компенсації економічного збитку за рахунок бюджету допускається тільки тоді, коли конкретний захід щодо стимулювання йде на благо суспільства або підпадає в розряд суспільних інтересів. У противному випадку відсутні правова та економічна підстави стимулювання. Р. Штобер виділяє 12 правових засобів стимулювання економіки [7, с. 267].

1. Безповоротні субсидії (надбавки, дотації) вимагають від одержувача дотацій дотримань або відмови від певного способу господарських дій і не підлягають поверненню. Вони зустрічаються в різних формах практично у всіх програмах щодо стимулювання економіки. Надаються у вигляді субсидій

на інвестиції, на відсотки й консалтингові видатки, на стимулювання навчання, а також у вигляді субсидій на видатки по заробітній платі при прийнятті на роботу осіб, які є тривалий час безробітними, або у вигляді «підйомних» для безробітних на початку самостійної діяльності.

2. Премії та призи являють класичний приклад інвестицій «ex post» (лат. здійснених), тому що вони виплачуються на підставі вже завершених господарських процесів. Вони використовуються для залучення робочої сили в регіони, які переживають занепад, або в певні сектори економіки.

3. Безпроцентні або пільгові позички надають одержувачеві дотацій грошову перевагу в порівнянні з існуючими на ринку умовами. Дотаційні позички належать до найпоширеніших форм прояву стимулювання економіки. Новим різновидом є позички для фінансування лізингу. У більшості випадків вони надаються із залученням державних кредитних установ або комерційних банків.

4. Інститут поручительства зобов'язує установу, яка надала дотації, при неплатоспроможності одержувача дотацій нести відповідальність по його зобов'язаннях. Найчастіше поручительство використовується для стимулювання зовнішньоекономічної діяльності.

5. Гарантії як засіб стимулювання вимагають від установи, яка надала дотації, нести фінансову відповідальність при невиконанні угод одержувача дотацій.

6. Дотації в натуральній формі зобов'язують установу передати в розпорядження одержувача дотацій майно, що надає йому привілеї у порівнянні з ринковими умовами. Наприклад, мається на увазі здешевлена продаж або оренда ремісничих дворів, промислових об'єктів, технопарків для підтримки й розвитку господарської діяльності.

7. Привілеї при розміщенні держзамовлення в праві ФРН визнаються дотацією, тому що її одержувач бере замовлення на умовах, які при повному залученні ринкових механізмів не були б реальними. Перевага в одержанні

держзамовлення служить для стимулювання підприємств середнього рівня або підприємств певного регіону.

8. Санація забруднення навколишнього середовища як правовий засіб передбачає, що установа, яка надає дотації, відповідає за те, що забруднені ділянки будуть попередньо саніровані. Таким чином, скорочуються перешкоди для інвестування.

9. Зниження ціни на продукцію дає одержувачеві дотацій право на одержання компенсації.

10. Переваги в користуванні надають право на певну господарську поведінку при дотриманні визначених умов.

11. Компенсація збитку вимагає від установи, що надає дотації, компенсувати збиток підприємству, якщо існує погроза для його існування.

12. Участь у статутних фондах інших підприємств підвищує кредитонадійність і скорочує ризик виникнення втрат підтримуваного підприємства. [7, с. 267]

Дотації забороняються, якщо вони спотворюють конкуренцію або являють загрозу зловживанню відповідно до ст. 92, абз. 1 ДСЕС. Про несумлінну конкуренцію варто говорити в тому випадку, якщо відбувається поліпшення конкурентоспроможності підприємства, що одержало дотації, щодо інших. Це підтверджується в тому випадку, якщо такі підприємства пропонують свої товари й послуги дешевше. А їхні конкуренти попадають у не вигідне конкурентне становище. В інших випадках дотації, які спотворюють конкуренцію, заборонені тільки при нанесенні збитків країнам-учасникам. Це відбувається лише тоді, коли внаслідок надання дотації утрудняється або полегшується імпорт або експорт, а тим самим ускладнюється доступ на ринок конкурентів з інших країн-учасниць [9, с. 81]. У праві ФРН визначено, що поза залежністю від фінансової підтримки ЄС держава та землі в рамках їхніх повноважень та економічної політики повинні здійснювати принципове формування господарських, фінансових і суспільно-політичних рамкових умов таким чином, щоб

конкурентоспроможність і продуктивність економіки й без надання державної допомоги була забезпечена на тривалий період. Р. Штобер відзначає, що «в правових актах щодо економічного стимулювання проявляється в надмірному ступені державний крен. Такий вузький спосіб бачення проблематики не вбачає того, що стимулювання економіки функціонує ефективно тільки у випадку, якщо є вірними адміністративні передумови. Виходячи із цього, необхідно прикласти різнобічні зусилля для того, щоб домогтися просвіту в дотаційних джунглях, а також для здійснення стимулювання економіки» [7, с. 261]. Р. Штобер вважає, що збереження збиткових підприємств не повинно входити в коло завдань держави [7, с. 254]. Такого роду дотації перешкоджають конкуренції, структурним змінам у рамках ринкової економіки. Крім того, вони зв'язують ресурси національної економіки і є невинуватими з погляду бюджетної політики (принцип ощадливості). З погляду єдиного внутрішнього ринку їх варто запобігти, щоб концерни при прийнятті рішень про вибір місця розташування орієнтувалися в першу чергу не на те, де вони отримають найбільшу кількість державних дотацій. Дану небезпеку можна уникнути тільки тоді, коли надання дотацій буде прив'язано до певних, заснованих на економічних принципах правил, які закріплені в праві. Головним принципом повинні стати: державна допомога для самопомоги. Це відповідає не тільки принципу субсидіарності, а є також і передумовою для обмеженої за часом і регресивної, тобто орієнтованої на поступове скорочення допомоги держави (субсидії на адаптацію при структурних змінах, цільові субсидії). Шанс отримання суспільних коштів таїть у собі небезпеку зловживань. Дотаційне шахрайство – це кримінальний злочин ФРН відповідно до § 264 КК. Також і ЄС приділяє боротьбі із шахрайством велике значення. Це підтверджує ст. 209а ДСЕС. Гасло про рішуче скорочення дотацій як завдання будь-якого орієнтованого на ринкову економіку державного порядку в праві ФРН визнається спірним. Р. Штобер запитує: «Які фактори скорочення дотацій?» Передумовою був би, на його думку, закон про дотації або закон про

обмеження дотацій, що оперував би чіткими поняттями й критеріями надання дотацій і передбачав би ефективний контроль за їх використанням [7, с. 255].

Аналіз господарсько-правових засобів стимулювання економіки в праві ФРН дозволяє дійти важливих висновків. Стимулювання економіки через використання системи господарсько-правових засобів досліджується в ФРН у господарському адміністративному праві та базується на вимогах Основного закону ФРН. Правове регулювання економіки у ФРН націлене на використання стимулюючих факторів, а не на посилення фіскальних заходів. У ФРН стимулювання економіки закріплене в багатьох господарсько-адміністративних нормативних актах, що дає змогу говорити про системний підхід. Для нинішнього етапу розвитку України слід використати такий європейський підхід до визначення стимулів подальшого розвитку національної економіки. У першу чергу необхідно визначити загальнодержавну стратегію напрямків стимулювання економіки в Україні та розширити нормативно-правову базу, яка б закріплювала цю стратегію на практиці.

Бібліографічні посилання

1. *Знаменський Г. Л.* Кодифікація і гармонізація економічного законодавства / Г. Л. Знаменський // *Юридичний вісник України*. – 2003. – № 20–26. – С. 1, 4.
2. *Кияниця І. П.* Імплементация норм міжнародного права в правовій системі ФРН : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Імплементация норм міжнародного права в правовій системі ФРН» / І. П. Кияниця. – К., – 2004. – 17 с.
3. *Коммерческое право зарубежных стран : учеб.* / А. Ю. Бушев, О. А. Городов, Н. А. Джобова. СПб, – 2005.
4. *Ламуру Х., Поль Р.* Экономика и право / Х. Ламуру, Р. Поль. – Heidelberg, 1996.
5. *Мамутов В. К.* Повніше використовувати техніко-юридичні засоби удосконалення законодавства / В. К. Мамутов // *Право України*. – 2008. – № 2. – С. 3–8.
6. *Шимон С. І.* Цивільне та торгове право зарубіжних країн : навч. посіб. / С. І. Шимон. – К., – 2004.
7. *Штобер Р.* Общее хозяйственно-административное право: Основы и принципы. Экономическая конституция / Р. Штобер / пер. с 11-го нем. перераб. изд. – Минск, – 2001.
8. *Frotscher Werner, Wirtschaftsverfassungs- und Wirtschaftsverwaltungsrecht: eine systematische Einführung anhand von Grundfällen / von Werner Frotscher.* – 3., neubearb. Aufl. – München, – 1999.
9. *Jürgen Pelka.* Beck'sches Wirtschaftsrechts-Handbuch 2001/2002 / Pelka Jürgen. – München, – 2001.
10. *Peter Badura.* Wirtschaftsverfassung- und Wirtschaftsverwaltung, 1971 – München: – 177 S.